

ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1. Σύνοψη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Καλαθοπλεκτική στη Βωλάξ

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες:

γ. Σύνοψη Περιγραφή (έως 50 λέξεις):

Η καλαθοπλεκτική τέχνη στη Βωλάξ περιλαμβάνει την κατασκευή αντικειμένων από το πλέξιμο λυγαριάς, ιτιάς και καλαμιού, τη διαδικασία συλλογής των πρώτων υλών, την επεξεργασία και αποθήκευσή τους, όπως διαμορφώθηκε κυρίως κατά τον 19ο και 20ο αιώνα στην περιοχή της Βωλάξ. Χαρακτηριστικό των καλαθιών είναι η γερή κατασκευή τους, κυρίως λόγω της χρήσης τους για τη μεταφορά αγροτικών προϊόντων. Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, οι οικογένειες στη Βωλάξ ζούσαν αποκλειστικά από την καλαθοπλεκτική. Σήμερα λειτουργούν δυο εργαστήρια καλαθοπλεκτικής στο χωριό, αλλά η τέχνη εξασκείται και από ερασιτέχνες.

δ. Πεδίο ΑΠΚ:

- προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν
- τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο:

Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, Νομός Κυκλάδων, Δήμος Τήνου, Πάνω Μέρη, Βωλάξ

στ. Λέξεις-κλειδιά:

Καλαθοπλεκτική, καλαθοπλέκτες, Βωλάξ, Τήνος, παραδοσιακή τέχνη, ιτιά, καλάμι, λυγαριά

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

α. Ποιοι είναι φορείς του στοιχείου;

Υπάρχουν αρκετοί κάτοικοι του χωριού που γνωρίζουν και ασκούν την τέχνη της καλαθοπλεκτικής ερασιτεχνικά. Σε επαγγελματικό επίπεδο λειτουργούν δύο εργαστήρια από τους Αντώνη-Ιωσήφ Σιγάλα και Λουδοβίκο Σιγάλα.

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο:

Όνομα: Ιάκωβος Βίδος

Ιδιότητα: καθηγητής και συγγραφέας

Όνομα: Αντώνης-Ιωσήφ Σιγάλας
Ιδιότητα: καλαθοπλέκτης
Διεύθυνση: Βωλάξ Τήνου, ΤΚ.84200

Όνομα: Φωτεινή Ξενοπούλου
Ιδιότητα: Πολιτιστική διαχειρίστρια
Email: fotxenopoulou@gmail.com

3. Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ, όπως απαντάται σήμερα (έως 1.000 λέξεις)

Ακόμα και σήμερα οι καλαθοπλέκτες στη Βωλάξ ακολουθούν τις διαδικασίες που έμαθαν από τις παλαιότερες γενιές για τη συλλογή και επεξεργασία των υλικών καθώς και την πλέξη των καλαθιών. Ως πρώτη ύλη χρησιμοποιούν το καλάμι και τις βέργες ιτιάς και λυγαριάς. Οι καλαθοπλέκτες κόβουν τις βέργες όταν έχει πανσέληνο, έτσι ώστε να μην σαπίζουν ή προσβάλλονται από ξυλοφάγα έντομα.

Τα καλάμια κόβονται τον Γενάρη. Αφού καθαριστούν από τα φύλλα, τα αφήνουν στο δώμα για να ξεραθούν. Σε περίπτωση βροχής, τα συγκεντρώνουν στην αποθήκη, γιατί, αν βραχούν, μαυρίζουν. Για να είναι έτοιμα προς επεξεργασία, τα σχίζουν σε λωρίδες (καλαμόζιρες) και τα βρέχουν ελαφρά.

Οι ιτιές κόβονται τον Ιούλιο και τον Αύγουστο. Οι ιτιές του Ιουλίου ξεφλουδίζονται ευκολότερα, γιατί κρατούν στο εσωτερικό τους ακόμη τα υγρά. Από αυτές μάλιστα φτιάχνουν βέργες άσπρου χρώματος. Όσες κόβονται τον Αύγουστο δεν ξεφλουδίζονται. Με τη βοήθεια μάλιστα του ήλιου αποκτούν βαθύ καφέ-κόκκινο χρώμα. Αφού τις καθαρίσουν από τα φύλλα, τις τοποθετούν στο δώμα για να ξεραθούν. Οι βέργες πρέπει να απλωθούν κατά τέτοιο τρόπο χωρίς να αλληλοκαλύπτονται, για να μην κάνουν δυσχρωμίες. Όταν είναι έτοιμες, αποθηκεύονται. Πριν χρησιμοποιηθούν, βρέχονται σε στέρνες για μια μέρα, για να μαλακώσουν. Όταν βγουν από το νερό, πρέπει να χρησιμοποιηθούν άμεσα. Οι λυγαριές κόβονται από τον Σεπτέμβρη μέχρι τον Μάρτη. Και για αυτές ακολουθείται η ίδια διαδικασία, με μόνη διαφορά ότι πρέπει να μείνουν στο νερό από οκτώ έως δέκα μέρες. Με τις λυγαριές φτιάχνουν τις πιο μεγάλες και γερές κατασκευές.

Οι βέργες και τα καλάμια κόβονται σε διάφορες κοντινές περιοχές, ενώ τα δέντρα κλαδεύονται δυο φορές τον χρόνο. Η συλλογή και η επεξεργασία των υλικών είναι μια χρονοβόρα και ταυτόχρονα δύσκολη χειρονακτική εργασία. Απαιτεί τόσο μυϊκή δύναμη όσο και καλή φυσική κατάσταση. Αυτός είναι και ο λόγος που ενίοτε οι καλαθοπλέκτες προτιμούν να χρησιμοποιούν ροτέν. Πρόκειται για εισαγόμενο είδος καλαμιού, συμπαγές σε αντίθεση με το καλάμι που είναι κούφιο. Το ροτέν διευκολύνει περισσότερο όσους ασχολούνται ερασιτεχνικά με την καλαθοπλεκτική, κυρίως τις γυναίκες, γιατί είναι πιο εύπλαστο από τις βέργες, με αποτέλεσμα η πλέξη να είναι πιο εύκολη και ομοιόμορφη. Η υφή του ωστόσο επιτρέπει και πειραματισμούς σε νέα είδη, κυρίως διακοσμητικά, γεγονός που αποδεικνύει τη συνέχιση και μετεξέλιξη της παραδοσιακής τεχνογνωσίας.

Η πλέξη του καλαθιού ξεκινάει με την κατασκευή του πάτου (πάτωση). Πρώτα γίνεται ένας σταυρός με οκτώ βέργες λυγαριάς ή ιτιάς που δένονται μεταξύ τους με μικρότερες βέργες. Γύρω από αυτές ξεκινάει η διαδικασία του πλεξίματος. Μόλις φτάσουν στο επιθυμητό μέγεθος, οι καλαθοπλέκτες λυγίζουν τις αρχικές βέργες, προσθέτουν κι άλλες και συνεχίζουν πλέκοντας με βέργες το *ξωγύρι*, που δένει τον πάτο με το υπόλοιπο καλάθι. Αμέσως μετά ξεκινάει η πλέξη με το καλάμι (πλοκός), χρησιμοποιώντας κάθε φορά τρεις λωρίδες καλαμιού (καλαμόζιρες). Το τελείωμα (αχειλί) γίνεται σε σχήμα κοτσίδας. Προαιρετικά μπαίνει μία ημικυκλική λαβή ή δυο μικρές πλαϊνές και καπάκι. Τα καλάθια άλλων περιοχών δεν είναι τόσο γερά όσο της Βωλάξ, γιατί η πλέξη τους ξεκινά με το καλάμι

χωρίς το ξωγύρι. Το πλέξιμο μάλιστα γίνεται με δυο και όχι με τρεις βέργες. Σε κάθε περίπτωση, ένα γερό καλάθι μπορεί να αντέξει μέχρι και πενήντα χρόνια.

4. Χώρος/εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επιτέλεση/ άσκηση του στοιχείου ΑΠΚ

Οι καλαθοπλέκτες εργάζονται συνήθως στο κατώι του σπιτιού τους ή σε κάποιο εργαστήριο. Πρόκειται για ένα απλό δωμάτιο, όπου φυλάσσονται όλα τα απαραίτητα εργαλεία και υλικά για την πλέξη. Παλιότερα οι καλαθοπλέκτες χρησιμοποιούσαν τη μοναδική πηγή του χωριού για να μουσκέψουν και να μαλακώσουν τις βέργες τους. Σήμερα οι δύο επαγγελματίες καλαθοπλέκτες χρησιμοποιούν στέρνες.

Τα βασικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται στην καλαθοπλεκτική είναι το *τρισέτο* (γυριστό μαχαίρι με το οποίο σχίζουν το καλάμι σε λωρίδες), το *τριφτήρι* (κοντό και χοντρό κλαδί με εγκοπή για το ξεφλούδισμα της βέργας), ο *κόπανος* (κυλινδρικό κομμάτι ξύλου με το οποίο χτυπούν τις βέργες για να σφηνώσουν) και το *σουβλί* (καρφί χρησιμοποιείται για να ανοίγει δίοδο και να σφηνώνουν τις βέργες μέσα στο αχείλι και τον πλοκό). Για την κοπή των βεργών και καλαμιών χρησιμοποιούνται κλαδευτήρι, δρεπάνι και *σθανά* (οδοντωτό τρισέτο). Η συντήρηση των εργαλείων γίνεται με λίμα.

Τα ίδια εργαλεία χρησιμοποιούνται εδώ και αιώνες από τους καλαθοπλέκτες και σε αρκετές περιπτώσεις έχουν κατασκευαστεί από τους ίδιους.

5. Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Παλιότερα κατασκευάζονταν περισσότερα είδη καλαθοπλεκτικής στο χωριό για τις ανάγκες των αγροτών και των ψαράδων. Γι' αυτό υπήρχαν πολλά είδη καλαθιών και πανεριών. Σήμερα η ποικιλία δεν είναι τόσο μεγάλη. Οι καλαθοπλέκτες κατασκευάζουν κυρίως καλάθια, πανέρια, κοφίνια, χαλικολόγους και πλεκτές επενδύσεις μικρών και μεγάλων μπουκαλιών ανάλογα με την τουριστική κυρίως ζήτηση.

Το **καλάθι** έχει σχήμα κόλουρου κώνου και ημικυκλική λαβή. Κατασκευάζεται σε διάφορα μεγέθη και πολλές φορές έχει και καπάκι. Το **πανέρι** έχει μικρότερο ύψος από τη διάμετρο της βάσης του, κατασκευάζεται σε διάφορα μεγέθη, χωρίς λαβή και καπάκι. Τα **κοφίνια** έχουν μεγαλύτερη αντοχή. Το ύψος τους είναι μεγαλύτερο από τη διάμετρο της βάσης τους. Κατασκευάζονται σε διάφορα μεγέθη και πολλές φορές έχουν δυο μικρές λαβές. Ο **χαλικολόγος** κατασκευάζεται μόνο με βέργες λυγαριάς. Έχει μεγάλο μέγεθος και αντοχή. Παλιότερα χρησίμευε για να μεταφέρονται πέτρες, ενώ σήμερα για την μεταφορά ξύλων για το τζάκι. Παλιότερα, η πιο δύσκολη κατασκευή για έναν καλαθοπλέκτη ήταν το πλέξιμο επενδύσεων για νταμιτζάνες. Πάντως, εκτός από τις παραδοσιακά είδη, οι καλαθοπλέκτες πειραματίζονται τόσο με νέες κατασκευές (π.χ. σουπλά, σουβέρ, διακοσμητικά αντικείμενα) όσο και με νέα υλικά (π.χ. ροτέν).

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο ΑΠΚ (έως 500 λέξεις)

Η καλαθοπλεκτική είχε αναπτυχθεί στη Βωλάξ ήδη από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να στραφούν στην καλαθοπλεκτική για την επιβίωσή τους. Καθώς οι ιδιαίτερες γεωλογικές συνθήκες της περιοχής δεν ευνοούν την καλλιέργεια του εδάφους, οι κάτοικοι της Βωλάξ έπρεπε να βρουν άλλους τρόπους για να βιοποριστούν. Έτσι, αξιοποίησαν την άφθονη πρώτη ύλη, κυρίως καλάμια, για την κατασκευή ειδών καλαθοπλεκτικής που κάλυπταν κατ' αρχάς τις ανάγκες των αγροτικών κοινωνιών των Μέσα Μερών και αργότερα ολόκληρου του νησιού. Ιδιαίτερα μετά την εύρεση της εικόνας

της Παναγίας το 1823 και του επακόλουθου μεγάλου αριθμού επισκεπτών (τουρίστες, προσκυνητές) στη Χώρα, αυξήθηκε η ζήτηση ειδών καλαθοπλεκτικής.

Πρόκειται για μια περίοδο ακμής για την καλαθοπλεκτική στη Βωλάξ, καθώς όλοι στο χωριό ασχολούνταν με την τέχνη αυτή που μεταδιδόταν από γενιά σε γενιά. Τα παιδιά μάθαιναν από μικρά να πλέκουν. Μόλις τελείωναν το δημοτικό, ξεκινούσαν τη μαθητεία τους σε εργαστήρια καλαθοπλεκτών. Το πρώτο διάστημα όμως έκαναν μόνο βοηθητικές εργασίες.

Κάθε οικογένεια είχε το δικό της εργαστήριο, συνήθως στο κατώι του σπιτιού. Τα καλάθια πλέκονταν από άνδρες. Οι γυναίκες βοηθούσαν στην προετοιμασία των υλικών, καθαρίζοντας βέργες και καλάμια. Παράλληλα, έκαναν και διάφορες κατασκευές με στάχυα για προσωπική χρήση. Ακόμα και σήμερα, οι σύζυγοι των καλαθοπλεκτών εξακολουθούν να τους βοηθούν στις εργασίες. Γνωρίζουν όμως και να πλέκουν οι ίδιες (π.χ. η Μαρία Σιγάλα, σύζυγος του καλαθοπλέκτη Λουδοβίκου, φτιάχνει διάφορες κατασκευές, χρησιμοποιώντας όμως ροτέν, επειδή είναι πιο εύκολο στη χρήση). Τη δεκαετία του 1970 υπήρξε και μια μεμονωμένη περίπτωση γυναίκας επαγγελματία καλαθοπλέκτη, της Λίζας Ξενοπούλου, η οποία κατασκεύαζε και πουλούσε διάφορα είδη καλαθοπλεκτικής από βέργες και ροτέν.

Τα καλάθια προορίζονταν για τις αγροτικές εργασίες. Οι καλαθοπλέκτες έπρεπε να επινοήσουν τρόπους για να κατασκευάσουν καλάθια με μεγάλη αντοχή, καθώς χρησίμευαν για τη μεταφορά φορτίων με μεγάλο βάρος. Τα καλάθια «είναι πιο στέρεα και προσεγμένα» καθώς δεν πρόκειται για χειροτεχνία οικιακής χρήσης «αλλά για ειδικευμένη βιοτεχνική απασχόληση ολόκληρου χωριού» (Αλέκος Φλωράκης). Κατασκευάζονταν κυρίως κατόπιν παραγγελίας και πωλούνταν σε χρήμα ή σε είδος. Πολλά από αυτά πωλούνταν και στα γύρω νησιά. Τη δεκαετία του 1920, άρχισε να μειώνεται η ζήτηση ιδιαίτερα λόγω της κρίσης του εμπορίου, ενώ μετά το 1940 ανακόπηκε σχεδόν πλήρως. Μετά τον πόλεμο, τα περισσότερα παιδιά, για να βρουν δουλειά, έφευγαν για τη Χώρα και την Αθήνα, βλέποντας ότι η καλαθοπλεκτική δεν είχε μέλλον. Το 1940 σηματοδοτεί το τέλος μιας εποχής, αφού ο πόλεμος και κυρίως η κατάσταση αμέσως μετά άλλαξε την επαγγελματική πορεία ολόκληρου του χωριού. Η μεγάλη ανάπτυξη της καλαθοποιίας ανακόπηκε, αλλά η τέχνη δεν εξαφανίστηκε. Προσαρμόστηκε στις νέες συνθήκες, αλλά εκ των πραγμάτων την εξασκούσε μικρότερος αριθμός καλαθοπλεκτών.

Ο σημαντικότερος καλαθοπλέκτης ήταν ο Αντώνης Φυρίγος. Ήταν πραγματικός καλλιτέχνης και πολλοί τον χαρακτηρίζουν εφευρέτη, γιατί συνέβαλε στην εξέλιξη της τέχνης, δημιουργώντας το λεγόμενο «δαντελωτό χείλιασμα». Συχνά υπέγραφε τα έργα του βάζοντας μια κόκκινη κορδέλα στον πάτο της κατασκευής.

Τη δεκαετία του 1980 την τέχνη ασκούσαν δεκατρείς (13) καλαθοπλέκτες. Ο αριθμός είναι πολύ μεγάλος, λαμβάνοντας υπόψη ότι στην απογραφή του 1971 οι κάτοικοι του οικισμού ήταν μόλις είκοσι τρεις (23). Τα δεδομένα είχαν πλέον αλλάξει και η ζήτηση ελαττώθηκε με αποτέλεσμα η τέχνη της καλαθοπλεκτικής να φθίνει. Σημαντική αιτία στάθηκε η εγκατάλειψη του πρωτογενούς τομέα στο νησί και η αλλαγή του τρόπου ζωής των κατοίκων. Επιπλέον, η εισαγωγή και προτίμηση βιομηχανικών προϊόντων, η επικράτηση νέων ανθεκτικότερων υλικών, η μείωση του πληθυσμού του χωριού και κατά συνέπεια η έλλειψη καλαθοπλεκτών συνέτειναν στη φθίνουσα πορεία της τέχνης.

Στις αρχές του 21ου αιώνα απέμειναν μόλις εννέα (9) επαγγελματίες καλαθοπλέκτες, εκ των οποίων μόνο τρεις (3) συνεχίζουν σήμερα. Παρά τις δυσκολίες, η παραδοσιακή τέχνη της καλαθοπλεκτικής στη Βωλάξ κατάφερε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα, να διατηρηθεί και να εξελιχθεί προσαρμοζόμενη στις ανάγκες της τοπικής τουριστικής αγοράς. Ωστόσο, κρίνεται απαραίτητη η διαφύλαξή της.

7. Η σημασία του στοιχείου σήμερα

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του;

Η καλαθοπλεκτική είναι πολύ σημαντική για τα μέλη της τοπικής κοινότητας, καθώς μαζί με το ιδιαίτερο φυσικό τοπίο του χωριού αποτελούν στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητάς του και της ζωντανής του παράδοσης. Όλοι, ακόμα και τα μικρά παιδιά του χωριού, έχουν επαφή με την τέχνη, αφού τα εργαστήρια των καλαθοπλεκτών είναι πάντα ανοιχτά και φιλόξενα όχι μόνο για τους κατοίκους της Βωλάξ αλλά και για τους επισκέπτες.

Οι Βωλαξιανοί, αναγνωρίζοντας την αξία της παραδοσιακής αυτής τεχνογνωσίας, μοιράζονται την αγωνία τους για τη διαφύλαξή της και αντιμετωπίζουν με μεγάλη προθυμία κάθε προσπάθεια διαφύλαξής της, καθώς πιστεύουν ότι θα συμβάλει στη διατήρηση της ταυτότητας του οικισμού.

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

Η καλαθοπλεκτική στη Βωλάξ αποτελεί στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας. Είναι κομμάτι της τοπικής ιστορίας και παράδοσης, καθώς και το αποτύπωμα των κατοίκων της Βωλάξ στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Τα περισσότερα ορεινά χωριά της Τήνου έχουν λιγιστούς και ηλικιωμένους κατοίκους. Η διαφύλαξη και συνέχιση των παλαιότερων τεχνών ίσως είναι η μοναδική ελπίδα να παραμείνει ζωντανή η ενδοχώρα της Τήνου και τα χωριά της.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς;

Το Δελτίο συμπληρώθηκε μετά από διερεύνηση με τη χρήση ερωτηματολογίου σχετικά με τη σημασία της καλαθοπλεκτικής για την τοπική κοινωνία. Ήδη είχε προηγηθεί ενημέρωση των καλαθοπλεκτών και συγκατάθεσή τους για τη συμπλήρωση Δελτίου και υποβολή της υποψηφιότητας για την εγγραφή του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η συμμετοχή των καλαθοπλεκτών στην προετοιμασία της εγγραφής ήταν καταλυτική, καθώς η έρευνα (συνεντεύξεις) πραγματοποιήθηκε στα εργαστήρια και σε περιοχές συλλογής των υλικών πλέξης.

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο στις νεότερες γενιές σήμερα;

Το στοιχείο σήμερα μεταδίδεται στις νεότερες γενιές βιωματικά αποκλειστικά από τους καλαθοπλέκτες. Όλοι οι κάτοικοι του χωριού που γνωρίζουν να πλέκουν καλάθια έμαθαν την τέχνη από τον πατέρα και τον παππού τους και επιβεβαιώνουν το ίδιο και για όσους έχουν φύγει από τη ζωή.

Συγκεκριμένα, ακόμη και σήμερα πλέκουν καλάθια -όχι επαγγελματικά- τα αδέρφια Αντώνης και Ιωσήφ Βίδος (ο Ιωσήφ Βίδος είναι απόφοιτος της Σχολής Καλών Τεχνών του Πύργου και κατασκευάζει πρωτότυπες χειροτεχνίες καλαθοπλεκτικής, κάποιες από τις οποίες διαθέτει προς πώληση στην πλατεία του χωριού), ο Νίκος Ξενόπουλος και ο Γιώργος Ζαλώνης, ο οποίος είναι ο νεότερος σε ηλικία καλαθοπλέκτης (29 ετών). Έμαθε την τέχνη παρακολουθώντας μαθήματα στο Εργαστήρι Καλαθοπλεκτικής. Μαζί με τα αδέρφια Σιγάλα είναι οι μοναδικοί που κατασκευάζουν εξ ολοκλήρου καλάθια με την παραδοσιακή τεχνική και υλικά. Αρκετά ακόμα μέλη της κοινότητας γνωρίζουν μεν την τέχνη της καλαθοπλεκτικής, αλλά δεν την εξασκούν. Μάλιστα, συμμετείχαν ενεργά στα εργαστήρια

καλαθοπλεκτικής που πραγματοποιήθηκαν το καλοκαίρι του 2019 στο χωριό στο πλαίσιο γνωριμίας και ευαισθητοποίησης κυρίως των νέων για τη διαφύλαξη της τέχνης.

Τέλος, υπάρχουν περιπτώσεις φορέων της τέχνης που χρησιμοποιούν αποκλειστικά του ροτέν, όπως ο Ζακ Βίδος, ο οποίος το 2011 έγραψε βιβλίο για την εκμάθηση της καλαθοπλεκτικής τέχνης και πραγματοποίησε έκθεση με έργα του, καθώς και οι Μαρία Σιγάλα και Τούλα Πρίντεζη.

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Ο Δήμος Τήνου, αναγνωρίζοντας την αξία της καλαθοπλεκτικής στη Βωλάξ, έχει βραβεύσει στο παρελθόν τους καλαθοπλέκτες για το έργο τους. Επίσης, από το 2007 έως το 2014 ο Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, μέσω της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης, διοργάνωσε Εργαστήριο Καλαθοπλεκτικής (στο πλαίσιο διάφορων εργαστηρίων σε όλη την Τήνο) στο εργαστήριο του καλαθοπλέκτη Αντώνη-Ιωσήφ Σιγάλα. Τα μαθήματα γίνονταν δύο φορές την εβδομάδα από Οκτώβριο έως Μάιο, ήταν δωρεάν για τους συμμετέχοντες και αφορούσαν ενήλικες. Συμμετείχαν περισσότερα από 200 άτομα. Στο τέλος κάθε κύκλου διοργανωνόταν έκθεση των έργων.

Επίσης, ο Σύλλογος της Βωλάξ, σε συνεργασία με τους καλαθοπλέκτες και τον λαογράφο Αλέκο Φλωράκη, έχει πραγματοποιήσει εκδηλώσεις για την καλαθοπλεκτική με παρουσίαση και ομιλίες στο θέατρο του χωριού. Ειδικά για τη γνωριμία των παιδιών με την τέχνη, το καλοκαίρι του 2018 πραγματοποιήθηκε το πρώτο παιδικό εργαστήριο καλαθοπλεκτικής του Μουσείου Βωλάξ, που απευθυνόταν αποκλειστικά στα παιδιά του χωριού. Το καλοκαίρι του 2019 το Μουσείο της Βωλάξ διοργανώθηκαν από κοινού με τον Σύλλογο της Βωλάξ το δεύτερο παιδικό εργαστήριο και το πρώτο εργαστήριο ενηλίκων.

Στο πρώτο παιδικό εργαστήριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 2018 στο εργαστήριο του Λουδοβίκου Σιγάλα, συμμετείχαν δώδεκα (12) παιδιά που είτε έμεναν μόνιμα είτε κατάγονταν από τη Βωλάξ. Το εργαστήριο είχε διάρκεια δύο ωρών και στα παιδιά έγινε παρουσίαση των υλικών, των εργαλείων και της διαδικασίας πλέξης. Με τη βοήθεια του καλαθοπλέκτη κατασκεύασαν όλα μαζί ένα μικρό καλάθι, το οποίο βρίσκεται ήδη στην έκθεση του μουσείου.

Το δεύτερο παιδικό εργαστήριο πραγματοποιήθηκε στις 06/08/2019 στο θέατρο της Βωλάξ. Σε αυτό συμμετείχαν σαράντα πέντε (45) παιδιά από όλη την Τήνο. Το εργαστήριο είχε διάρκεια δυόμισι ωρών και στα παιδιά έγινε παρουσίαση των υλικών, των εργαλείων και της διαδικασίας πλέξης. Συνολικά κατασκευάστηκαν δύο παραδοσιακά καλάθια από τους καλαθοπλέκτες και τα παιδιά και δεκαπέντε περίπου μικρά σουβέρ από ροτέν. Επίσης, τα παιδιά ζωγράφησαν σχέδια καλάθιων και εργαλείων.

Το εργαστήριο ενηλίκων πραγματοποιήθηκε στις 10/08/2019 στο θέατρο της Βωλάξ με τη συμμετοχή τριάντα εννέα (39) ατόμων από όλη την Τήνο. Το εργαστήριο είχε διάρκεια τριών περίπου ωρών. Εκτός από την παρουσίαση των υλικών, των εργαλείων και της διαδικασίας πλέξης, οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να συλλέξουν βέργες από κοντινό χωράφι και να δουν αλλά και να δοκιμάσουν οι ίδιοι τη διαδικασία επεξεργασίας των βεργών. Συνολικά κατασκευάστηκαν δύο παραδοσιακά πανέρια και ένα καλάθι από τους καλαθοπλέκτες και τους συμμετέχοντες, καθώς και αρκετά μικρά σουβέρ και πανέρια από ροτέν.

Τα εργαστήρια πραγματοποίησαν οι καλαθοπλέκτες Α. Σιγάλας, Ν. Ξενόπουλος, Λ. Σιγάλας και Γ. Σιγάλας, με τη βοήθεια των μελών της κοινότητας Γ. Πιτέρη, Ρ. Πιτέρη, Λ. Σιγάλα, Β. Βιδάλη, και Ζ. Βίδου.

Τέλος, στο πλαίσιο της συνεργασίας της κοινότητας με άλλους τοπικούς φορείς, τον Απρίλιο του 2019 στο Μουσείο Μαρμαροτεχνίας του Πύργου παρουσιάστηκε η τέχνη της καλαθοπλεκτικής από τον Λουδοβίκο Σιγάλα.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνεται να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Είναι σημαντικό να συμμετέχουν ενεργά στη διαφύλαξη της καλαθοπλεκτικής όχι μόνο οι φορείς της τέχνης, αλλά και η κοινότητα στο σύνολό της. Σε αυτό θα συμβάλει η δημιουργία κάποιου επίσημου φορέα ή συλλογικότητας, με σκοπό τον συντονισμό δράσεων προς αυτή την κατεύθυνση. Κάποιες από τις προτάσεις θα πρέπει να συζητηθούν με κρατικούς φορείς για να συζητηθεί το ενδεχόμενο χρηματοδότησης. Επίσης, σημαντική συνεισφορά μπορεί να έχουν χορηγίες από ιδιώτες, για την διοργάνωση δράσεων ανάδειξης αλλά και εκμάθησης της τέχνης.

Προτάσεις που μπορούν να υλοποιηθούν άμεσα και να συμβάλλουν στην ανάδειξη της καλαθοπλεκτικής είναι οι ακόλουθες:

1. Καταγραφή του στοιχείου και ευαισθητοποίηση της κοινότητας και των κρατικών φορέων

Ένα σημαντικό μέτρο για τη διαφύλαξη της καλαθοπλεκτικής είναι η συστηματική καταγραφή της καθώς και η τακτική παρακολούθηση της εξέλιξης της τέχνης. Ήδη η ιστοσελίδα της Βωλάξ (<http://volax.gr/>, διαχειριστής: Σύλλογος Βωλάξ) διαθέτει αρκετές πληροφορίες σχετικά με την καλαθοπλεκτική, οι οποίες συνεχώς εμπλουτίζονται.

Η πραγματοποίηση δράσεων διαφύλαξης σε συστηματική βάση από τα μέλη της τοπικής κοινωνίας για την προβολή της καλαθοπλεκτικής και κυρίως για τη γνωριμία των νεότερων γενιών με την τέχνη θα συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην διατήρηση της παραδοσιακής τεχνογνωσίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διοργάνωση εργαστηρίων για παιδιά που έχει πραγματοποιηθεί ήδη δύο φορές. Είναι πολύ ενθαρρυντικό το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του παιδικού εργαστηρίου τον Αύγουστο του 2019 προέκυψε πρόταση συνεργασίας από τον Σύλλογο Πύργου-Πανόρμου προς τον Σύλλογο της Βωλάξ, για τη διοργάνωση ειδικής εκδήλωσης για παιδιά (καλοκαίρι του 2020) με σκοπό τη γνωριμία τους τόσο με την τέχνη της καλαθοπλεκτικής όσο και της μαρμαροτεχνίας.

Επίσης, τόσο ο Δήμος Τήνου όσο και διάφοροι ιδιωτικοί φορείς, αναγνωρίζοντας τη σημασία διαφύλαξης διαφορετικών όψεων της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού, προβάλλουν μεταξύ άλλων και την καλαθοπλεκτική στη Βωλάξ στο πλαίσιο του πολιτιστικού τουρισμού ως σημαντικού μοχλού για τη βιώσιμη ανάπτυξη του νησιού.

2. Μουσείο και Σχολή καλαθοπλεκτικής

Βασικός άξονας για τη διαφύλαξη της καλαθοπλεκτικής πιστεύουμε ότι θα πρέπει να είναι το Λαογραφικό Μουσείο της Βωλάξ. Το υπάρχον μουσείο δεν έχει νομική υπόσταση και συντηρείται από το Σύλλογο της Βωλάξ. Η επέκταση και αναβάθμισή του θα είναι μια χρονοβόρα και δαπανηρή διαδικασία, η οποία όμως κρίνεται απαραίτητη τόσο για τη διαφύλαξη της καλαθοπλεκτικής όσο και για την τοπική ανάπτυξη. Ο Σύλλογος επεξεργάζεται αλλαγές στο καταστατικό του προς αυτή την κατεύθυνση.

Στο πλαίσιο της αναδιαμόρφωσης του Λαογραφικού Μουσείου προτείνεται η αξιοποίηση νέων εκθεμάτων για μεγαλύτερη προβολή της καλαθοπλεκτικής με ποικίλα μέσα, όπως είναι οι προβολές οπτικοακουστικού υλικού. Προτείνεται επίσης η εξασφάλιση χώρου εντός του μουσείου, που μπορεί να χρησιμεύσει ως πρότυπο εργαστήριο καλαθοπλεκτικής για παιδιά και ενήλικες. Προτείνεται, επίσης, στο πλαίσιο των επικοινωνιακών δράσεων του μουσείου, η διοργάνωση σε συνεργασία με τους καλαθοπλέκτες εκδηλώσεων, όπως

ομιλίες, επισκέψεις σχολικών ομάδων, ξεναγήσεις, εκθέσεις γνωριμίας με την καλαθοπλεκτική αλλά και με τις υπόλοιπες Συλλογές του. Ήδη έχουν πραγματοποιηθεί τρία εργαστήρια στο θέατρο του χωριού. Σημαντικό είναι επίσης να αποκτήσει το μουσείο οργανωμένο πωλητήριο, το οποίο μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο προβολής των τοπικών προϊόντων καλαθοπλεκτικής.

Τέλος, η αξιοποίηση του διαδικτύου και ιδιαιτέρως των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για την προβολή του μουσείου (π.χ. δημιουργία ιστοσελίδας του μουσείου και λογαριασμού σε όλα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης), μπορεί να συμβάλει σε μεγάλο βαθμό τόσο στην προβολή του μουσείου συνολικά όσο και της τέχνης της καλαθοπλεκτικής ειδικότερα.

3. Δημιουργία Πολιτιστικών Δικτύων και Διαδρομών

Μια ακόμη πρόταση είναι η δημιουργία Δικτύου Μουσείων και Πολιτιστικών Διαδρομών σε συνεργασία με άλλους τοπικούς φορείς και μουσεία. Γενικά η κοινότητα είναι ανοιχτή σε συνεργασίες που αναδεικνύουν και προβάλλουν την πολιτιστική της κληρονομιά.

Συγκεκριμένα, προτείνεται η δημιουργία ενός Δικτύου Μουσείων, το οποίο μπορεί να αποτελείται από το Μουσείο Μονής-Σχολής Ουρσουλίνων στα Λουτρά, το Μουσείο Κώστα Τσόκλη στον Κάμπο και το Λαογραφικό Μουσείο στη Βωλάξ. Δεδομένου ότι τα συγκεκριμένα μουσεία βρίσκονται σε πολύ κοντινή απόσταση μεταξύ τους, μπορούν να δημιουργήσουν ένα πολύ ενδιαφέρον δίκτυο που προβάλλει όψεις της σύγχρονης τέχνης αλλά και πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού. Το δίκτυο αυτό μπορεί να εμπλουτίζεται και να διευρύνεται, συμπεριλαμβάνοντας και άλλα μουσεία που είναι μεν σε μεγαλύτερη απόσταση, αλλά προβάλλουν την πολιτιστική κληρονομιά του νησιού.

Τέλος προτείνεται η δημιουργία «Πολιτιστικής Διαδρομής Παραδοσιακών Επαγγελματιών». Η διαδρομή θα μπορούσε να συμπεριλαμβάνει ξεναγήση και πεζοπορία σε ένα εργαστήριο καλαθοπλεκτικής στη Βωλάξ, σε ένα εργαστήριο κεραμικής στην Αετοφωλιά, στους περισσότερους του Ταραμπάδου και στον ανεμόμυλο του Κάμπου, ακολουθώντας πεζοπορικά μονοπάτια φτιαγμένα με την παραδοσιακή τέχνη της ξερολιθιάς. Η διαδρομή αυτή μπορεί να προτείνεται ως ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της καθημερινής ζωής των προβιομηχανικών αγροτικών κοινοτήτων της Τήνου.

Οι παραπάνω προτάσεις βασίζονται στη συνεργασία μεταξύ φορέων του στοιχείου, τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλων φορέων – εκπροσώπων των τοπικών κοινοτήτων. Μπορούν να συμβάλουν στη μεγαλύτερη απήχηση του εγχειρήματος, αλλά και στη βιώσιμη ανάπτυξη όλης της περιοχής. Τα προσδοκώμενα οφέλη θα συμβάλουν στην ενίσχυση της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας, την ανάπτυξη του τουρισμού, την προστασία του περιβάλλοντος και τη διαφύλαξη του πολιτισμικού τοπίου της περιοχής.

9. Βασική Βιβλιογραφία

Φλωράκης Α., (2010). Βωλαξιανοί καλαθοπλέκτες: ένα μονοτεχνικό χωριό στην Τήνο

Φλωράκης Α., (1976). Η καλαθοπλεκτική στο χωριό Βωλάξ Τήνου

Βίδος Ζ., (2011). Μαθαίνω να πλέκω καλάθια-Τέχνη και τεχνικές

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

α. Κείμενα (πηγές, αρχειακά τεκμήρια κτλ.)

β. Χάρτες

γ. Οπτικά και ακουστικά τεκμήρια (σχέδια, φωτογραφίες, αρχεία ήχου, βίντεο κτλ.)

δ. Διαδικτυακές πηγές (υπερσύνδεσμοι)
ιστοσελίδα Βωλάξ (<http://volax.gr/>)

Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου

α. Όνομα Συντάκτη: Φωτεινή Ξενοπούλου

β. Ιδιότητα Συντάκτη: Πολιτιστική Διαχειρίστρια, υπεύθυνη μουσείου και θεάτρου του Συλλόγου Βωλάξ

γ. Τόπος και Ημερομηνία Σύνταξης του Δελτίου: Αθήνα, 19/12/2018

12. Τελευταία συμπλήρωση/ επικαιροποίηση του Δελτίου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στατιστικά στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα στην τοπική κοινωνία

Από το ερωτηματολόγιο που συμπληρώθηκε από τα εγγεγραμμένα μέλη του Συλλόγου της Βωλάξ σε Αθήνα και Τήνο σχετικά με τη διερεύνηση της γνώμης τους για την καλαθοπλεκτική, συμπεράναμε τα εξής: η καλαθοπλεκτική θεωρείται πολύ σημαντική (με ποσοστό 100%) για την κοινότητα. Το μεγαλύτερο ποσοστό πιστεύει ότι η ένταξη στο Εθνικό Ευρετήριο θα βοηθήσει τόσο στη διαφύλαξη της τέχνης (96,25%), όσο και στην ανάπτυξη του οικισμού (91,25%). Ακόμη, πολύ μεγάλο ποσοστό (94%) δηλώνει ότι θα το ενδιέφερε η παρακολούθηση εκδηλώσεων σχετικών με την καλαθοπλεκτική και η προσφορά εθελοντικής εργασίας (82,5%) για τη διαφύλαξη της τέχνης. Η κοινότητα θεωρεί ότι η διαφύλαξη της τέχνης θα συμβάλλει εκτός από τη διατήρηση της φυσιογνωμίας του οικισμού, και στην ώθηση των νέων να ασχοληθούν με την τέχνη ή με οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται έμμεσα με αυτήν.